

Misdaad tegen God

Pax Christi en de oorlog in Vietnam, 1965-1973

Het is een bijzondere foto uit de Nederlandse politieke geschiedenis: KVP-er en oud-minister Marga Klompé aan de zijde van CPN-kamerlid Marcus Bakker, samen aan het hoofd van een massale demonstratie door de straten van Utrecht.

Aanleiding voor dit uniek samenzijn op een koude zaterdag in januari 1973 waren de Amerikaanse bombardementen op Noord-Vietnam tijdens de kerstdagen, nadat onderhandelingen tussen de strijdende partijen opnieuw waren mislukt. Dit keer was Nixon in de ogen van veel Nederlanders te ver gegaan. De Amerikaanse ambassade werd overspoeld door brieven, telegrammen en petitie's, hulpacties kwamen spontaan op gang en alle Nederlandse kranten spraken schande van de bombardementen. Zelfs de Nederlandse regering, die de Amerikanen in hun strijd in Vietnam tot dan toe trouw was gebleven, diende een protest in bij haar Amerikaanse bondgenoot.

Rimko van der Maar

Zoals andere politieke kopstukken hield ook Marga Klompé op deze dag een toespraak. Dat deed zij op uitgenodiging van de Nederlandse afdeling van de internationale katholieke vredesorganisatie Pax Christi. Het was de eerste keer dat Pax Christi Nederland (en de confessionele partijen de KVP en de ARP) een demonstratie tegen de Vietnam-oorlog openlijk steunde. Jan ter Laak, toendertijd adjunct-secretaris, herinnert zich hoe zorgvuldig de inhoud van de toespraak werd vastgesteld. 'Omdat Klompé niet geassocieerd wilde worden met links', vertelt hij, 'begon ze bewust met met de woorden 'De Paus zegt' ondanks onze verwachting dat luid boegeroep zou volgen.'¹ Die verwachting kwam uit, maar daar trok Klompé zich weinig van aan. Onverstoord vervolgde ze haar toespraak met de opmerking dat oorlogsgeweld niet eenzijdig was en alle geweld veroordeeld moest worden. Onder begeleiding van een oorverdovend 'Nixon moordenaar!' voegde zij hier stellig aan toe dat 'niemand van ons precies weet wat er achter de schermen en aan de conferentietafel gebeurt'. Alleen haar oordeel over de hervatting van de bombardementen werd met gejuich ontvangen. 'Dit is de eerste

keer in mijn leven dat ik in een demonstratie de straat ben opgegaan. Ik vond het nu nodig', riep ze de menigte toe.²

De commotie naar aanleiding van de toespraak van Klompé is ongetwijfeld van invloed geweest op de beeldvorming van de houding van Pax Christi ten aanzien van de Vietnam-oorlog. In literatuur over de Nederlandse Vietnambeweging, waarin de aandacht primair uitgaat naar (geseculariseerde) radicalere verzetsacties, is althans nauwelijks aandacht voor de christelijke vredesbeweging of is haar houding afgedaan als 'arzelend'.³ Deze typering is echter wat gemakkelijk als je de geschiedenis van Pax Christi wat beter bekijkt. Vooral in de jaren zestig ondervond de vredesbeweging in haar houding ten aanzien van de Vietnam-oorlog veel tegenstand uit de katholieke kerk en de politiek. Pas in de loop van de jaren zeventig wist ze zich hiervan te bevrijden. De toespraak van Klompé lag dan ook eigenlijk niet in de lijn van de kritische koers die de christelijke vredesbeweging inmiddels was ingeslagen.

Soldaten van Christus

De Vietnambeweging wordt gezien als een van de belangrijkste protestbewegingen in Nederland sinds de Tweede Wereldoorlog.⁴ 'Het protest verwoordde de frustraties en het onbehagen over de Westerse cultuur die met gebruikmaking van zalvende woorden en rationele betogen een geheel volk trachtte terug te bombarderen naar het stenen tijdperk', zo schrijft socioloog H. Beerends treffend.⁵ Bijzonder aan de oorlog in Vietnam is dat hij samenviel en niet losgezien kan worden van 'de jaren zestig', het tijdperk waarin de Nederlandse samenleving werd gekenmerkt door ingrijpende veranderingen. Twijfel over het dogmatische Koude Oorlogsgedanken, onvrede over de onrechtvaardige internationale scheidslijn tussen Noord en Zuid, opstand tegen de gezagsverhoudingen; allemaal facetten die nadrukkelijk horen bij deze jaren en samenkomen in het verzet tegen de Vietnam-oorlog. Hoewel de protestbeweging over het algemeen een kleine minderheid vertegenwoordigde, vond zij geleidelijk veel weerklank in de media en in het parlement. En vanaf eind 1972, zoals gezegd, zelfs in de Nederlandse regering. Ongetwijfeld hebben de confronterende dagelijkse reportages op de televisie de omvang van het verzet verhoogd: Vietnam was de eerste *living room war*.

Ook voor de internationale katholieke vredesbeweging Pax Christi was de Vietnam-oorlog vanzelfsprekend een belangrijk thema. 'De escalerende oorlog in Vietnam zou een onderwerp worden waar Pax Christi zich, wat concrete geladen politiek-geladen standpunten betrof, zich naar hartelust kon oefenen', meent de Belgische historicus Luc Vandewijer.⁶ Aanvankelijk beschouwde Pax Christi zichzelf echter helemaal niet als presiegroep. In de jaren vijftig had de beweging, die is opgericht

in 1945, nog een sterk 'spiritualistisch karakter'. Ze was erop gericht (individuele) mensen een spiritueel vredesbewustzijn bij te brengen, zonder ze in een bepaalde politieke richting te willen duwen. In het begin van de jaren zestig kwam verandering in deze opstelling. Onder invloed van het veranderende culturele, politieke en theologische klimaat, dat natuurlijk met name tot uiting kwam in ontzuiling en verregaande secularisering, begon Pax Christi zich steeds meer te richten op het concrete wereldlijke aspect van de vrede. Een tweetal gebeurtenissen zouden van belang zijn geweest voor de ontwikkeling van Pax Christi tot politieke pressiegroep. Hierin speelde de Nederlandse afdeling van Pax Christi een sturende rol.⁷

Ten eerste verscheen in 1963 het encycliek *Pacem in Terris* (Vrede op Aarde). In deze encycliek wees Paus Johannes XXIII op het gevaar van de bewapeningswedloop, die een hoger prioriteit diende te krijgen dan de strijd tegen het communisme. De Paus zag een speciale taak weggelegd voor katholieken in het bereiken van internationale ontspanning en het behouden van de wereldvrede. Naar aanleiding van dit encycliek stelde de Nederlandse afdeling van Pax Christi een commissie in dat het standpunt van Pax Christi ten aanzien van de vredesproblematiek moest vaststellen. Dit rapport, getiteld 'Met *Pacem in Terris* onderweg', verscheen in 1965 en zou lange tijd het handvest van de beweging blijven.⁸ Kort gezegd schreef het rapport voor dat de kerk zich niet langer afzijdig moest houden van de politiek en dat Pax Christi de uitdrager moest worden van de kerkelijk vredesboodschap. Daarnaast opende het de weg naar samenwerking met niet-katholieke christenen en zelfs radicale pacifisten die eenzijdige ontwapening uitdroegen. Een voorbeeld van de oecumenische samenwerking is de oprichting van het Interkerkelijk Vredesberaad (IKV) in 1966, waarin Pax Christi en de Synode van de Nederlandse Hervormde Kerk een belangrijke rol vervulden.⁹ De tweede gebeurtenis die de nieuwe taak van Pax Christi heeft vormgegeven was de zogenoemde 'Bergamo-rede'. In oktober 1966 hield de Nederlander Ben ter Veer, polemoloog en specialist op het gebied van politiek vormingswerk, een rede tijdens het congres van de internationale beweging in Bergamo. Meer nog dan de encycliek bracht Ter Veer de pressiefunctie van Pax Christi ter sprake. Volgens deze progressieve katholiek was het de taak van Pax Christi de buitenlandse politiek voor gewone mensen toegankelijk te maken. Daarbij moesten politieke standpunten, ook als daartoe de banden met de katholieke kerk iets moesten worden losgelaten, niet worden geschuwd. Achteraf van groot belang was de opvatting van Ter Veer dat Pax Christi geen vredesbeweging van de katholieke kerk mocht zijn, maar meer een voorhoede binnen deze kerk. 'Pax Christi houdt zich zowel bezig met het direkt beïnvloeden van regeringsbeslissingen als met het beïnvloeden van de publieke opinie', stelde Ter Veer nadrukkelijk vast in 1970.¹⁰

De oorlog in Vietnam stond centraal in de rede van Ter Veer in Bergamo. Dit conflict bood volgens hem een goede mogelijkheid de publieke opinie op haar verantwoordelijkheid voor de hele wereld te wijzen. Ter Veer stelde een vragenlijst op over de oorlog waarbij zowel argumenten vóór als tegen de Amerikaanse interventie werden aangehaald. Daarbij vroeg

hij zijn toehoorders hun antwoorden te motiveren, waardoor zij werden gedwongen goed na te denken over de complexiteit van het conflict. Lang niet iedereen binnen Pax Christi voelde zich echter op zijn gemak bij deze belangstelling voor de Vietnam-oorlog en bij de progressieve koers van Ter Veer. Hoewel het internationale bestuur erkende dat men niet langer kon zwijgen over Vietnam, besepte het dat het nauwelijks mogelijk was iets over deze oorlog te zeggen zonder kritiek uit te oefenen op de Verenigde Staten. Gezien het anti-communisme binnen de katholieke kerk, met name in de Verenigde Staten, zou een al te nadrukkelijke bemoeienis

Politici aan kop van de demonstratie in Utrecht; zichtbaar zijn onder meer: Van der Louw, Coppes, Duisenberg, De Zeeuw, Klompé, Bakker en De Koning

met de Vietnam-oorlog door Pax Christi op grote bezwaren kunnen stuiten. 'De afkeer van een concrete stellingname was erg groot', schrijft historicus Vandewijer over de kleine commissie die het standpunt ten aanzien van Vietnam had moeten voorbereiden.¹¹

In dit licht is het opmerkelijk dat het internationale congres in Bergamo, slechts luttele maanden nadat het internationale bestuur zich over een standpunt had gebogen, wel met een uitdrukkelijke verklaring kwam.¹² In deze verklaring, die tot stand kwam ondanks verzet van met name de Franse delegatie, werd gepleit voor stopzetting van de Amerikaanse bombardementen en de erkenning van de Vietcong als onderhandelingspartner. Deze punten waren voor die tijd tamelijk radicaal, omdat ze impliceerden dat de Verenigde Staten de sleutel tot de oplossing van het conflict in handen hadden. Gezien de toespraak van Ter Veer is het waarschijnlijk dat de verklaring inzake Vietnam onder druk van de progressieve Nederlandse delegatie tot stand kwam. Steun van kardinaal Alfrink, voor wie Bergamo het eerste internationale congres was onder zijn voorzitterschap, gaf vermoedelijk de doorslag. Bekend is althans dat Alfrink, die sinds 1964 voorzitter van Pax Christi Internationaal (en sinds 1962 van de Nederlandse sectie), op het congres een ontmoeting had met de Amerikaanse priester Berrigan. Beiden deelden een afkeer van de invloedrijke conservatieve bisschop van New York, kardinaal Spellman.¹³ Deze stond bekend om zijn onvoorwaardelijke steun aan de Amerikaanse interventie in Vietnam, die hij beschouwde als het redden van de beschaving. 'De Amerikaanse soldaten zijn de soldaten van Christus, zij vechten voor God', zo zou hij op kerstavond 1966

hebben gezegd. Met name in de Verenigde Staten vond de visie van Spellman veel gehoor.¹⁴

De derde weg

Met de verklaring inzake Vietnam van oktober 1966 liep Pax Christi in Nederland niet achter bij andere bij Vietnam geëngageerde organisaties. Radicalere standpunten uit deze tijd behelsden alleen nog het vertrek van de Amerikaanse strijdkrachten uit Vietnam. In christelijke kring bracht bijvoorbeeld de radicaal-pacifistische groep Kerk en Vrede dit standpunt naar voren, hoewel op voorwaarde dat er in Zuid-Vietnam een neutrale regering zou komen.¹⁵ Nog radicaler was de Aktiegroep Vietnam, waarbij de quaker en PSP-Eerste Kamerlid Otto Boetes en de ARP-dominee J. Verkuyl tot de oprichters behoorden. De Aktiegroep Vietnam (naar analogie van de Amerikaanse Quaker Aktion Group) was een bonte verzameling van onder meer christelijk-pacifisten, provo's, leden van de Socialistische Jeugd, communisten en oud-communisten.¹⁶ 'Onze taak is het de publieke opinie te beïnvloeden door duidelijke en radicalere meningen, bijvoorbeeld de leus 'Johnson Moordenaar', naar voren te brengen', aldus Boetes.¹⁷ Anders dan in de rest van West-Europa was het beledigen van een 'bevriend staatshoofd' in ons land strafbaar. De aanvankelijk strikte naleving van deze bepaling door het ministerie van Justitie en de Amsterdamse politie resulteerde in vele hardhandige arrestaties, onbenullige rechtzaken, kamervragen en veel mediabelangstelling. Precies wat Otto Boetes voor ogen had.¹⁸

De verklaring van Pax Christi kreeg echter geen vervolg op straat. Ook de vooruitstrevende Nederlandse sectie hield zich verre van demonstraties of andere initiatieven tegen de oorlog, zoals de petitie (met ruim 60.000 handtekeningen) die het Piet Nak Comité in augustus 1967 aan de Tweede Kamer aanbood.¹⁹ Volgens Jan ter Laak zou deelname hierin de geloofwaardigheid van Pax Christi hebben aangetast. 'We wilden kritisch zijn, maar het had geen zin van het ene uiterste in het andere te vallen', zegt hij.²⁰ Deze opstelling had alles te maken met de positie van Alfrink, die zowel voorzitter was van Pax Christi als hoofd en woordvoerder van de Nederlandse katholieke kerk. Deze functies botsten regelmatig met elkaar. Vaak moest Alfrink zich in katholieke kring verdedigen in het geval Pax Christi met een verklaring kwam, zeker wanneer het de ontspanning tussen Oost en West betrof.²¹ Ten aanzien van de oorlog in Vietnam vond Alfrink uitdrukkelijk dat het niet juist was partij te kiezen, zoals de pro-Amerikaanse kardinaal Spellman wel had gedaan. Dat liet hij bewust aan politici over.²²

Toch kwam Alfrink in aanvaring met de KVP. Binnen deze partij vond men dat Pax Christi niet genoeg afstand van de binnenlandse politiek behield. De verhouding bereikte een dieptepunt in 1968. In dit jaar tekende Pax Christi protest aan tegen de beslissing van het kabinet-De Jong (KVP-ARP-CHU-VVD) om de defensie-uitgaven met f 225 miljoen te verhogen. De vredesbeweging zag in deze plannen, die een reactie waren op de Russische inval in Tsechoslowakije, echter opnieuw 'een symptoom van de opleving van de koude-oorlogsmentaliteit'.²³ Het gevolg was dat Wim Schuyt, die zowel vice voorzitter was van Pax Christi Nederland als parlementariër was voor de KVP,

de beweging verliet. Hij kon het protest van Pax Christi niet verenigen met het standpunt van zijn partij. Al eerder was Schuyt in moeilijkheden geraakt toen hij – tot grote verlegenheid van Pax Christi – in het Tweede Kamerdebat over Vietnam in augustus 1967 een andere (minder radicale) motie indiende dan de PvdA-er Geert Ruygers, hoewel deze ook vooraanstaand bestuurslid was van Pax Christi. Naar aanleiding van het incident rond de f 225 miljoen trachtte vooraanstaande KVP-ers, waaronder minister van Buitenlandse Zaken Joseph Luns, voorzitter Alfrink tot aftreden te dwingen. Tevergeefs. Wel nam de Pax Christi een deel van het probleem met de KVP weg door parlementariërs in vervolg uit het bestuur te weren.²⁴

Hoewel Pax Christi dus niet deelnam aan de vele Vietnamdemonstraties die in de jaren zestig plaatsvonden, zat ze niet helemaal stil. Zo stuurde Pax Christi Internationaal ter oriëntatie waarnemers naar de internationale Vietnamconferentie, gehouden in Stockholm van 6 tot 9 juli 1967.²⁵ Belangrijker initiatief was het nauwe contact tussen Pax Christi Nederland en de Vietnamese Verenigde Boeddhistische Kerk. De boeddhistische beweging, die een tamelijk grote groep vertegenwoordigde in Zuid-Vietnam, verkondigde een min of meer pacifistisch neutraal standpunt in het conflict. Evenals Kerk en Vrede zag Pax Christi in de boeddhistische beweging een alternatief voor de Zuid-Vietnamese regering (en de V.S.) of de Vietcong (en Noord-Vietnam). Een soort 'Derde Weg' dus. Maar tegelijkertijd een weinig effectieve weg, aangezien de boeddhisten in Zuid-Vietnam nauwelijks macht bezaten. Het contact tussen Pax Christi en de Vietnamese Verenigde Boeddhistische Kerk had dan ook louter symbolische waarde. Een gunstige bijkomstigheid was dat steun aan de boeddhistische kerk de mogelijkheid bood nadrukkelijk afstand te nemen van de in het Westen zeer impopulaire, reactionaire katholieke minderheid in Zuid-Vietnam, die de belangrijkste steunpilaar vormde voor het regime aldaar.²⁶

Uiteraard bleef Pax Christi in het openbaar pleitten voor geweldloze onderhandelingen. Daarvoor was het noodzakelijk dat alle betrokken partijen aan de onderhandelingstafel plaatsnamen en dat er naar een 'eervol kompromis' werd gestreefd. Pax Christi werd in dit standpunt gesteund door Paus Paulus VI, die in mei 1968 de strijdende partijen zelfs voorstelde de onderhandelingen in het Vaticaan te laten plaatsvinden.²⁷ Het werd uiteindelijk Parijs. Daar begonnen vanaf 8 januari 1969 de officiële vredesonderhandelingen, waaraan werd deelgenomen door de V.S., Noord-Vietnam, Zuid-Vietnam en het Nationaal Bevrijdingsfront (de Vietcong).

Gekwetst en gegriefd

'Nog steeds wordt gestreefd naar een militaire overwinning in een situatie waar alleen een politiek kompromis tot een oplossing kan leiden, verklaarde Pax Christi Internationaal in maart 1971. Met teleurstelling, bijna verontwaardiging, had de beweging de inval van Zuid-Vietnamese en Amerikaanse troepen in april 1970 Cambodja gadeslagen. De onder Nixon begonnen hoopgevendende 'vietnamiseringspolitiek', die was gericht op geleidelijke terugtrekking van Amerikaanse troepen, leek mislukt. 'Dit beleid schijnt er uitsluitend op

gericht te zijn het aantal doden en gewonden onder de Amerikanen te verminderen om zo de Amerikaanse bevolking te verzoenen met een voortzetting van de oorlog', schreef Pax Christi. Dit waren andere woorden dan de vredesorganisatie tot dan toe had laten horen. Niet alleen was de verharding bij Pax Christi waarschijnlijk een gevolg van de desillusie dat de oorlog in Indo-China nog steeds niet was beëindigd, ook moet ze in verband worden gebracht met het veranderende klimaat in het Westen. Dit klimaat, waarin kritiek op de Vietnam-oorlog 'salonfähig' en dus minder beladen was geworden, gaf Pax Christi meer handelingsvrijheid. Het verzet tegen de Vietnam-oorlog stond in de jaren zeventig namelijk veel minder in het teken van opstand tegen bestaande politieke of maatschappelijke gezagsverhoudingen. In de jaren zestig verzetten de belangrijkste Vietnamcomités zich niet alleen tegen het oorlogsgeweld en de machtsverhoudingen in de wereld, maar vaak ook tegen het 'establishment' in eigen land; dat wil zeggen de regering, de heersende politieke partijen en de pers, die aanvankelijk geen reden zagen de Amerikaanse bondgenoot af te vallen. Na 1970 was de symbolische waarde van de Vietnam-oorlog voor een groot deel verdwenen. De angel was eruit. Het is moeilijk de precieze oorzaak hiervoor aan te wijzen, maar ongetwijfeld hing het samen met de maatschappelijke en politieke verbreding van de afkeer van de oorlog in Vietnam, waardoor hij minder omstreden was geworden. Daarnaast is van belang dat autoriteiten niet meer zo overspannen reageerden op Vietnamdemonstraties, die nog steeds regelmatig plaatsvonden. Bovendien is betoogd dat de protestbewegingen van de jaren zestig, waarvan de studentenbeweging een goed voorbeeld was, in het begin van de jaren zeventig min of meer geïnstitutionaliseerd waren. De democratisering golf naderde zijn einde. Daarmee gingen ook de scherpe kantjes ervan af. 'Met het verzanden van de protestbewegingen in een verlamdende discussie-cultuur, raakte ook de Vietnambeweging in het slop', meent socioloog J. Kleinen.²⁸ De kritische verklaring van de Nederlandse afdeling van Pax Christi van april 1971 (in navolging van de internationale afdeling) moet in het licht van de 'ontsymbolisering' van de Vietnam-oorlog worden gezien. Daar komt bij dat de ontkerkelijking onverminderd doorging en de KVP, zoals alle confessionele partijen, voortdurend politiek terrein verloor.²⁹ Hierdoor kon Pax Christi het zich veroorloven radicalere stellingnames in te nemen, zonder al te veel op te vallen. 'Met haar beide verklaringen tracht Pax Christi de angstige stilte en de berusting rond deze zaak te doorbreken,' stond er zelfverzekerd geschreven in de begeleidende brief aan het ministerie van Buitenlandse Zaken.³⁰ Behalve het verzoek de uitbreiding te veroordelen, bevatte de verklaring de volgende opmerkelijke punten. In de eerste plaats werd van de politieke partijen gevraagd zich bereid te verklaren diplomatieke betrekking aan te gaan met Noord-Vietnam. Tot dan toe (april 1971) hadden alleen de CPN en de PSP zich hiervoor hardgemaakt.³¹ Ten tweede vroeg Pax Christi van de politieke partijen steun te verlenen aan Amerikaanse deserteurs. Ook dit standpunt was op dat moment met name in linkse kringen te horen.³² Ten derde sprak Pax Christi haar morele steun uit

aan het humanitaire werk van het Medisch Comité Nederland Vietnam. Ook dit wekt enige verwondering, omdat dit comité, dat in 1968 was opgericht door een groep artsen, alleen steun gaf 'waar de bommen vielen', dus alleen aan Noord-Vietnam en aan gebieden beheerst door de Vietcong. Al eerder, op 28 februari 1971 had Pax Christi ten behoeve van het Medisch Comité een 'Vietnamzondag' georganiseerd. De verontwaardiging van Pax Christi over het verloop van de Vietnam-oorlog steeg tot een hoogtepunt in december 1972, toen de Amerikaanse bombardementen op Noord-Vietnam werden hervat en ook tijdens de kerstdagen aanhielden. 'Verbijsterd, ontgoocheld, gekwetst en gegriefd' was voorzitter Alfrink hierover.³³ Namens Pax Christi Internationaal stuurde Alfrink een telegram aan Nixon waarin hij zijn afschuw over de bombardementen overbracht. Op de Nederlandse radio verklaarde hij naar aanleiding van dit telegram: 'Elke oorlogshandeling die zonder onderscheid gericht is op de verwoesting van hele steden of grote gebieden met hun inwoners, is een misdaad tegen God en de mens zelf (...) ik vind het spijtig dat een volk dat christelijk wil heten, zich op deze manier demonstreert in de menselijke samenleving.'³⁴ Op 6 januari 1973, op de dag van de nationale Vietnamdemonstratie in Utrecht, lichtte Alfrink zijn betrokkenheid nog eens toe op televisie. 'Een

Demonstranten in de Jaarbeurs in Utrecht, januari 1973

kardinaal en politiek, kan dat wel?', vroeg de interviewer van het aktualiteitenprogramma *Brandpunt*. In het antwoord van Alfrink klonk de meer onafhankelijke koers van Pax Christi duidelijk door: 'Onder politiek versta ik: het meehelpen de vrede te bereiken, daarin is juist een taak weggelegd voor de kerk'. Over het bereiken van een oplossing van het conflict was Alfrink ongekend stellig: 'Amerika moet Vietnam verlaten, dat is een voorwaarde, maar daarmee kan niet worden volstaan.'³⁵ Hoe anders was de behoedzame toespraak die Marga Klompé hield op uitnodiging van Pax Christi tijdens de nationale Vietnamdemonstratie op 6 januari 1973. Uit politiek oogpunt onthield de KVP-politica zich, tot woede van de demonstranten, zorgvuldig van kritiek op de Verenigde Staten. Daarmee week zij nadrukkelijk af van de kritische koers die de christelijke vredesbeweging de laatste jaren was ingeslagen. Voor Pax Christi was dit echter geen groot bezwaar. Men was blij

dat Klompé, die aanvankelijk grote twijfels had, op de uitnodiging was ingegaan. 'Nu is dat misschien moeilijk voor te stellen' zegt Ter Laak, 'maar de deelname van Klompé aan deze demonstratie was echt revolutionair. De foto in de krant waarop Klompé hangt aan de CPN-er Bakker - ze was slecht ter been - maakten politiek gezien een geweldige indruk'. [36] Waarschijnlijk veel meer indruk dan een minder bekend persoon met een kritischer toespraak had kunnen maken.

Conclusie

Een belangrijk kenmerk van de ingrijpende maatschappelijke veranderingen in de jaren zestig is de stijgende belangstelling voor internationale aangelegenheden, met name voor het onrecht dat in de wereld plaatsvond. Geheel in lijn met deze ontwikkelingen werd ook binnen katholieke vredesorganisatie Pax Christi gevoeld dat ze zich actiever met vredesvraagstukken moest bemoeien. Dit gevoel werd nog eens versterkt door de versnelde ontkerkelijking, waardoor de katholieke gemeenschap in het algemeen gedwongen was zich meer te profileren.

De veel besproken Vietnam-oorlog bood Pax Christi een uitstekende, zo niet de beste gelegenheid de nieuwe taak invulling te geven. Aanvankelijk verliep dat voortvarend. Onder druk van de progressieve Nederlandse delegatie gaf de beweging in oktober 1966 een voor die tijd tamelijk radicale verklaring uit. Hierin werd geïmpliceerd dat de Verenigde Staten met hun bombardementen op Noord-Vietnam eventuele vredesonderhandelingen blokkeerden. Deze verklaring kreeg echter geen praktisch vervolg, zoals bijvoorbeeld een demonstratie tegen de oorlog. Daarvoor was nog niet iedereen binnen Pax Christi overtuigd van de actieve opstelling. Bovendien ondervond de beweging veel oppositie van de katholieke kerk, waarbinnen het anti-communisme groot was, en van katholieke politici, die vonden dat Pax Christi zich verre van politieke aangelegenheden moest houden. Illustratief voor de terughoudende opstelling van Pax Christi in deze jaren was de steun die zij gaf aan de machteloze, neutrale boeddhistische beweging in Zuid-Vietnam.

Na de hervatting van de Vietnam-oorlog in 1970 liet Pax Christi zich wel opmerkelijk kritisch uit over het Amerikaanse optreden. Deze opstelling houdt verband met het veranderde politieke klimaat in het Westen, waarin kritiek op de Verenigde Staten tamelijk gewoon was geworden. De Vietnam-oorlog was geen beladen thema meer. Bovendien ging de ontkerkeling onverminderd door en verloren katholieken, zeker in Nederland, in politiek opzicht steeds meer terrein. Hierdoor kreeg Pax Christi meer ruimte voor kritische stellingnames. De kritiek was het felst toen de Amerikanen in december 1972 de bombardementen op Noord-Vietnam hervatten. Hoewel de KVP-politica Marga Klompé de verantwoordelijkheid van Pax Christi nauwelijks overnam in haar toespraak op de nationale Vietnamdemonstratie in januari 1973, was haar aanwezigheid die dag al opmerkelijk. Haar medewerking laat treffend zien hoe diep de afkeer van de Amerikaanse inmenging in Vietnam inmiddels tot de samenleving en politiek was doorgedrongen.

Personalia

Drs. R. van der Maar (1973) studeerde Geschiedenis aan de Universiteit Utrecht en is daaraan verbonden als aio.

Noten

- 1 Interview met Jan ter Laak, 6 mei 2002.
- 2 P. van Eekert, D. Hellema, A. van Heteren, *Johnson Moordenaar! De kwestie Vietnam in de Nederlandse politiek* (Amsterdam 1986), p. 133.
- 3 J. Kleinen, 'Vietnam in Nederland: echo en vervolg', in: *Vietnam: echo in Nederland* (Hilversum 1985), p. 14; Zie voor de Nederlandse Vietnam-beweging Eekert, *Johnson Moordenaar!*; R. Stapel, *De Vietnam-beweging in Nederland. De eerste aktieperiode, 1964-1968* (doctoraalscriptie Nijmegen 1982); R. van der Sanden, *De Vietnambeweging. Beeld van een samenwerkingsprobleem* (doctoraalscriptie Amsterdam 1984); H. Beerends, *De Derde Wereldbeweging: geschiedenis en toekomst* (Den Haag 1993); M. Kuitenbrouwer, *De ontdekking van de Derde Wereld. Beeldvorming en beleid in Nederland 1960-1990* (Den Haag 1994); F. Zuidam, 'Van stichtelijke fraselogie naar redelijkheid. De PvdA en de oorlog in Vietnam, 1964-1973' in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 2002 afl. 2, pp. 168-184.
- 4 Zie bijv. P.A.M. Malcontent, *Op kruistocht in de Derde Wereld. De reacties van de Nederlandse regering op ernstige en stelsmatige schendingen van fundamentele mensenrechten in ontwikkelingslanden, 1973-1981* (Hilversum 1998) p. 33; H. Beerends, *Derde Wereldbeweging*, p. 201.
- 5 Beerends, *Derde Wereldbeweging*, p. 201.
- 6 L. Vandeweyer, *Pax Christi. Internationale katholieke vredesorganisatie, 1945-1978* (Doctoraalscriptie Leuven 1991), p. 167.
- 7 Om dit te begrijpen moet men weten dat de Nederlandse Kardinaal Alfrink vanaf 1964 zowel voorzitter was van Pax Christi Internationaal als van de Nederlandse afdeling (die is opgericht in 1948). Bovendien hadden beide organisaties van 1965 tot 1976 dezelfde secretaris, C. ter Maat, en waren zij beide in Den Haag gevestigd. Zie voor een analyse van de ontwikkeling van Pax Christi tot politieke pressiegroep vooral N. Megens en H. Reiding, *Bewegen binnen smalle marges. Pax Christi Nederland, 1965-1990* (Nijmegen 1999), pp. 11-14.
- 8 Het rapport is vertaald in Frans, Duits, Engels en Spaans.
- 9 Ph. Everts en G. Walraven (red.) *In actie voor een vredesklimaat. Twintig jaar IKH* (Amersfoort /Leuven 1987), p. 20-23.
- 10 P. van Tongeren en B. ter Veer, *28 mondiale aktie-groepen in Nederland* (IKV Brosjuren nr. 2), p. 26.
- 11 L. Vandeweyer, *Pax Christi*, p. 167.
- 12 J.J. ter Laak, 'Kardinaal Alfrink en zijn Pax Christi' in: *Alfrink en de kerk, 1951-1976, Historische en theologische essays, aangeboden aan Kardinaal Alfrink bij zijn zilveren bisschopsjubileum* (Baarn, z.j.), p. 111-142, aldaar p. 137.
- 13 Interview met Jan ter Laak, 6 mei 2002; vgl. Kleinen, *Vietnam*, p. 15.
- 14 Zo was uit opinie-onderzoek onder 7.000 Amerikaanse katholieke geestelijken naar voren gekomen dat 90% vóór de voortzetting van krachtige militaire politiek was. I.J. Hogebrink, *Kerkewerk* (IKV Brosjuren nr. 4), pp. 72 en 76.
- 15 Ibidem, pp. 78 en 84.
- 16 Stapel, *Vietnam-beweging*, pp. 58-92.
- 17 *Slotrapport van de commissie van onderzoek Amsterdam. Onderzoek naar de achtergronden van de ordeverstoringen te Amsterdam september 1965-september 1966*, Bijlage 128-10.
- 18 Zie voor deze kwestie: Eekert, *Johnson Moordenaar*, pp. 10-18 en Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, archiefdeel Ton Regtien, map 200.
- 19 Megens, *Pax Christi*, p. 18, noot 6.
- 20 Interview Jan ter Laak, 26 september 2002.
- 21 T.H.M. van Schaik, *Alfrink. Een biografie* (Utrecht 1997), p. 479.
- 22 Interview Jan ter Laak, 26 september 2002.
- 23 Ter Laak 'Kardinaal Alfrink', p. 135.
- 24 Schaik, *Alfrink*, p. 413-414; interview met Jan ter Laak, 6 mei 2002; Kleinen, *Vietnam*, p. 15.
- 25 Vandeweyer, *Pax Christi*, p. 168.
- 26 Zo zou 50% van de officieren van het Zuid-Vietnamese leger en 50% van de leden van de 'Senaat' katholiek zijn geweest. Over de katholieken in Vietnam heeft Pax Christi in 1970 een boek laten publiceren. W.D. Verwey e.a., *Hel en hemel. De rol van de katholieken in Vietnam* (Baarn 1970).
- 27 Vandeweyer, *Pax Christi*, p. 168.
- 28 Vgl. J. Kleinen, 'Vietnam', p. 18; zie ook Eekert, *Johnson moordenaar!*, p. 30.
- 29 De KVP was tussen 1963 en 1972 gedaald van 31.9% naar 17.7%. Zie J.J. Woltjer, *Recent verleden* (Amsterdam 1992), pp. 364-415.
- 30 Archief ministerie van Buitenlandse Zaken, 921.322 Zuidoost Azië, map 006862, Ned. stappen en Kamervragen plus particuliere reacties. Deel II juli 1970-71.
- 31 Eekert, *Johnson moordenaar*, p. 114.
- 32 Op 8 juni 1971 kreeg dit pleidooi een praktisch gevolg toen Pax Christi zich uitsprak tegen de uitlevering van de Amerikaanse deserteur Ralph Waver. Hogebrink, *Kerkewerk*, p. 78.
- 33 Nederlandse Audiovisueel Archief (NAA), Brandpunt, 6-1-1973, V42802 (VHS).
- 34 Vrede is meer. Kardinaal Alfrink over oorlog en Vrede, p. 24.
- 35 NAA, Brandpunt, 6-1-1973, V42802 (VHS).
- 36 Telefonische mededeling Jan Ter Laak, 9 oktober 2002.